

charismatische politicus, die door zijn agitatorische gaven en zijn groot redenaarstalent zowel in als buiten de Tweede Kamer, vooreen belangrijk gedeelte het gezicht bepaalde van de SDAP. Maar ook de andere socialistische politici — Perry noemt er 40, Knechtmans 97, Bosscher 88 en Becker 34 — komen op een enkele uitzondering na, geen van allen uit de verf.

De nadelen van het feit, dat er niet één schrijver kon worden gevonden om de gehele geschiedenis van de sociaal-democratie te beschrijven, blijken duidelijk bij lezing van het boek. Zo komt de betekenis van de socialistische gemeentepolitiek onvoldoende en verbrokken tot uiting. In de periode tot 1919 worden enige passages aan Wibaut gewijd, maar de ontwikkeling in de beginjaren en later de succesvolle ontplooiing in de jaren twintig komen nauwelijks aan bod. Dit is ook daarom te betreuren daar uit de hele studie blijkt, dat door de geïsoleerde positie van de SDAP in de jaren twintig en dertig van een werkelijk dominante positie van de partij nooit sprake is geweest — behalve juist in de besturen van vele grote en middelgrote gemeenten. Een voorbeeld van de verbrokkenheid is dat Becker, in tegenstelling tot Perry, juist wel uitvoerig ingaat op de gemeentepolitiek in de jaren zeventig. Het euvel doet zich ook voor bij de rol van de SDAP in het parlement. In de eerste periode krijgt het optreden van de tweede kamerfractie een bescheiden plaats toebedeeld, later — in het gedeelte 1946-1970 wanneer het deelnemen aan de regering een rol gaat spelen — ligt het accent bijna uitsluitend bij de Kamerfractie en het kabinet en lijkt het boek meer een studie over parlementaire geschiedenis te worden dan de geschiedenis van een politieke partij.

In een lezenswaardig nawoord onder de titel 'De twee gezichten van de sociaal-democratie' stelt de directeur van de dr. Wiardi Beekman stichting, P. Kalma, zich tenslotte de vraag, of een afzonderlijke sociaal-democratische partij in de komende decennia nog wel bestaansrecht heeft. Er is wat voor te zeggen, aldus de schrijver, het na 100 jaren sociaal-democratie voor gezien te houden en een nauwe samenwerking van de PvdA met andere progressieve partijen (D 66 en Groen Links) na te streven. Geen feestelijk, wel een realistisch geluid!

G. W. B. Borrie

L. Dolk, *Twee zielen, twee gedachten. Tijdschriften en intellectuelen op Java (1900-1957)* (Dissertatie Leiden 1993, Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CLIX; Leiden: KITLV Uitgeverij, 1993, vi + 217 blz., f45,-, ISBN 90 6718 064 5).

In dit proefschrift fungeert de literatuur en het literaire tijdschrift als ontmoetingsplaats voor Nederlandse en Indonesische intellectuelen in de periode 1900 en 1957. De neerlandica Liesbeth Dolk richtte zich daarbij op de vraag naar opvattingen van Nederlanders en Indonesiërs over de toekomst van Indonesië en de rol van de Nederlandse cultuur en literatuur daarin. In vier hoofdstukken probeert zij aan de hand van de *Max Havelaar* en zijn betekenis voor vooroorlogse Indonesische intellectuelen, het tijdschrift *De Fakkel* (1940-1942), een drietal na-oorlogse tijdschriften die tussen 1946 en 1947 verschenen, en tenslotte het tijdschrift *Oriëntatie* (1947-1954) hierop een antwoord te vinden.

Nederlanders zijn altijd erg huiverig geweest Multatuli onder Indonesiërs te introduceren uit angst voor aanwakking van het nationalisme. In het Nederlandstalige onderwijs in de kolonie werd hij daarom ofwel alleen om de vorm geprezen, of kritisch behandeld. Lezing van zijn werk zonder begeleidende kritiek werd nog gevaarlijker geacht. Met name in de (behoudende) jaren dertig nam het verhullend taalgebruik over dit boek in schoolboeken toe. Desondanks blijkt het vrij algemeen door Indonesische nationalist en literatoren te zijn gelezen en gewaardeerd om zijn kritiek, ook op de inheemse hoofden.

Dit proefschrift illustreert pijnlijk de stelling van J. A. A. van Doorn, dat Indië wel veel intellectuelen telde, maar geen intelligentsia had. Het is een handjevol literair geëngageerden, dat zich in de tijdschriften uitte. De personele unies tussen de verschillende periodieken zijn opvallend groot. Het eerste Nederlandse literaire tijdschrift in de kolonie, *De Fakkel*, kon ook pas ontstaan toen na mei 1940 Indië van literaire informatie verstoken bleef. Het blad voorzag in een behoefte, maar werd veeleer een cultureel-politieke potpourrie van westerse signatuur dan een Indisch tijdschrift met aandacht voor alle bevolkingsgroepen. De bijdragen van Indonesiërs of over Indonesische literatuur bleven uiterst beperkt. Bijde Japanse bezetting stierf het blad een natuurlijke dood.

Opvallend is de nauwe band tussen de regering-Van Mook en pogingen tot literaire activiteit vlak na de tweede wereldoorlog. Het eerste naoorlogse culturele tijdschrift *Uitzicht* kwam voort uit de koker van de Indische Regeeringsvoorlichtingsdienst ten behoeve van (culturele) voorlichting. In 1947 werd dit blad in samenwerking met *Vrij Nederland* omgezet in een, op grote schaal verspreid blad *Tijdsein* met artikelen, gecompileerd uit de Nederlandse en internationale pers. Als tegenhanger tegen *Uitzicht* en als partner in de dialoog was echter toen ook reeds *Het Inzicht* verschenen, een initiatief van het Indonesische ministerie van voorlichting. Dit blad stond onder een gemengd Indonesisch-Nederlandse redactie en was een werkelijk ontmoetingscentrum tussen literair geïnteresseerden van verschillende herkomst. Aanhangers van Sjahrir, Indonesische intellectuelen en Nederlandse progressieven als Jacques de Kadt en Beb Vuyk, vonden elkaar hierin. *Het Inzicht* ging in juni 1947 over in het weekblad *Opbouw-Pembinaan*, dat zich toelegde op culturele, sociale en economische voorlichting. De eerste politieke actie verbrak het samenwerkingsverband kort daarop. Dit hoofdstuk illustreert de verschillende, bijna wanhopige pogingen om tot samenwerking te komen op indringende wijze. Niet voor niets heet het 'Een geschiedenis van illusies'.

Ook *Oriëntatie*, gestart in november 1947, was in oorsprong een ambtelijk initiatief. Na drie nummers echter werd Rob Nieuwenhuys, docent Nederlands aan de Nood-Universiteit in Djakarta, de spil van het blad en die zou er een op Indonesië gericht, Nederlandstalig literair tijdschrift van maken. Maar hij verloor het door de dekolonisatie. Na 1949 repatrieerde een belangrijk deel van de doelgroep; Nieuwenhuys zelf ging in 1952. Daarbij verloor het blad de institutionele abonnementen van de Indische overheid. In 1954 verscheen het laatste nummer.

Het Inzicht en *Oriëntatie* formuleerden de meest progressieve geluiden in deze jaren. Hierin stond voor Indonesiërs het 'fighting the Dutch, respecting their civilisation' centraal. Nederlanders als Nieuwenhuys beschouwden het Nederlands als werktuig in het moderniseringsproces van Indonesië, als een culturele 'gateway to Europe'. Zelfs dat was illusoir, zoals Nieuwenhuys in 1988 erkende. Het denkbeeld om in *Oriëntatie* twee bevolkingsgroepen bijeen te brengen voor de opbouw van een nieuwe toekomst, was toen al achterhaald. De nieuwe generatie literatoren, Angkatan 45, schreef in het Indonesisch, *Oriëntatie* publiceerde vertalingen daarvan, de kloof bleef.

Klein en geïsoleerd, gecentreerd in Batavia, westers-paternalistisch en illusoir: het zijn karakteristieken die alle betrokken tijdschriften gemeen hebben. Al zijn deze algemene lijnen te trekken, als proefschrift stelt het boek enigszins teleur. De hoofdstukken zijn nogal wisselend van kwaliteit, waarbij het eerste en het derde, de beschrijving van de drie kortstondig verschenen tijdschriften uit 1946/1947 (*Uitzicht*, *Het Inzicht*, *Opbouw-Pembinaan*) de meeste nieuwe informatie bieden. De fraaie titel wekt meer verwachtingen dan er waargemaakt worden. Hij is ontleend aan een citaat van de Indonesische minister in het kabinet Gerbrandy, Soejono, die daarmee zijn ambivalentie uitte, maar keert in de tekst niet terug. De Westerse ziel was in de tijdschriften — en daarmee ook in het proefschrift — dominant. Indonesiërs uitten zich in beperkte mate of indirect in deze bladen.

De tijdsaanduiding (1900-1957) is bovendien wel erg ruim bemeten: de tijdschriften zijn van de jaren veertig en begin vijftig, terwijl het eerste artikel, dat los staat van de overige, zich voornamelijk tot het Interbellum beperkt. In de inleiding wordt weliswaar 1957, de nationalisatie van het Nederlands bedrijfsleven en het daarop volgende vertrek van de resterende Nederlanders (ruim 35.000), als einddatum genoemd. De culturele dekolonisatie was toen echter al voltrokken. Niet alleen was *Oriëntatie* toen een zachte dood gestorven, ook het Nederlands was toen verboden. Aan die context raakt de auteur helaas niet.

De brede vraagstelling keert bovendien noch in de conclusies, noch in de uitermate korte slotbeschouwing (1 bladzij) terug. Na ieder hoofdstuk zou men nog eens willen horen, wat het behandelde volgens de auteur zegt over de culturele ontmoeting tussen beide groepen literatoren. Door gebruik van verschillende tijden van werkwoorden, vaak drie in één zin, leest het boek bovendien niet gemakkelijk.

Wat biedt het wel? Behalve vele interessante gegevens over vrij onbekende bladen, die in de tekst en de zeer uitgebreide noten te vinden zijn, geeft Dolk ons een helder inzicht in de dromen en illusies van een progressieve groep Nederlanders in Indië/Indonesië. Ook zij maakten deel uit van het (cultureel-)koloniaal complex. Door specificering van hun gedachtengoed wordt een scherper zicht geboden op de conservatieve na-oorlogse koloniale ideologie in Nederland en Indië/Indonesië. En dat is zowel voor wetenschap als maatschappij belangrijk.

E. B. Locher-Scholten

J. de Bruijn, H. J. Langeveld, ed., *Colijn. Bouwstenen voor een biografie* (Historische boekerij III; Kampen: Kok, 1994, 338 blz., f44,50, ISBN 90 242 8377 9).

Vijftig jaar na de sterfdag van Colijn en 75 jaar na de oprichting van de studierichting geschiedenis aan de Vrije universiteit besteedden deze onderwijsinrichting en het Historisch documentatiecentrum voor het protestantisme in Nederland door middel van een bundel en een daaraan gepaard congres aandacht aan deze grote voorman van de AR. In de bundel, waarin veel gebruik is gemaakt van nog onbekend archiefmateriaal, met name uit het Colijn-archief dat tijdens het onderzoek geïnventariseerd werd, gaat J. de Bruijn in op de wisselwerking die er bestond tussen de charismatische leider en zijn achterban, die een voorwaarde was voor zijn politiek succes. Zoals bekend, maar niettemin opmerkelijk in het verzuilde Nederland, beperkte die achterban zich niet uitsluitend tot de AR-kring, maar oefende de sterke man Colijn ook een aantrekkingskracht uit op de liberalen, die in de jaren dertig in andere Europese landen vooral was voorbehouden aan rechts-extremistische leiders. Colijn was echter meer dan AR-man en nationaal politicus. Hij begon zijn loopbaan als KNIL-officier. Uit de beschrijving van G. R. Zondergeld ontstaat de indruk van een aaneenrijging van My Lais (67), die Colijns geweten overigens niet belastten, gelardeerd met vrolijke en bemoedigende brieven aan zijn 'lief, best wijfje', waaruit niet de preutsheid naar voren komt die men wellicht zou hebben verwacht van deze echtelijke correspondentie. H. J. Langeveld doet uit de doeken hoe Colijn, eenmaal aangeland in de Nederlandse politiek, rond 1910 zijn invloed daar ten nutte poogde te maken van zijn belang in het Nederlands-Indisch landsyndicaat. De bijdrage van P. W. Klein over Colijns directeurschap van de Bataafsche petroleum maatschappij wekt juist een tegengestelde indruk: als lid van de directie van de multinationale Koninklijke had Colijn teveel het nationale belang op het oog en te weinig dat van de onderneming. Klein vecht ook de opvatting aan dat Colijn uitsluitend de grote lijnen in het oog hield. Hij zou zich veeleer in details hebben verloren.